

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2021, s. 6: 27-48

Şart Cümlelerindeki Haziflerin Kur'an Çevirilerine Yansıtılması Sorunu

The Problem of Reflections of Omission (Hazif) In Conditional Sentences on Translations of the Qur'an

Osman KARA

Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Namık Kemal University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir
Tekirdağ / TURKEY
okara@nku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9643-7121

DOI: 10.5281/zenodo.5506585

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Mayıs / June 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September 2021

Atıf / Citation: KARA, O. (2021). Şart Cümlelerindeki Haziflerin Kur'an Çevirilerine. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (Eylül 2021): 27-48

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Kur'an edebî sanatsal üslûpları dikkate alan bir metindir. Bu üslûplardan birisi de hazif üslûbudur. Hazif üslûbu Kur'an'da birçok yerde kullanılmaktadır. Bu bağlamda şart cümlelerinde de hazifler söz konusudur. Hazfedilen bu cümlelerin tespit edilmesi bir tefsir çalışması olarak değerlendirilebilir ve tefsir kitaplarına müracaat edilerek bunlar tespit edilebilir. Müfessirler yeri geldikçe Kur'an cümlelerindeki mahzûf unsurlara işaret etmeyi tefsir faaliyetinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmüşlerdir. Kur'an'da fiil, fail, mef'ul, muzaf ve mübtedanın hazifleri söz konusudur. Bu haziflerin Kur'an'da yer almasının çeşitli sebepleri vardır. Haziflerin bir kısmının ayet sonlarında vuku bulması fasılaya uyum gözetilmesi sebebiyledir. Kur'an'da hazif üslûbunun özelliklerinden birisi de şart veya cevap cümlelerinden birinin hazfedilmesidir. Diğer taraftan hazifli şart cümlelerinin çevirisi de en az bu haziflerin takdir ve tespit edilmesi kadar önemlidir. Bu noktada hazif üslûbunun Kur'an çevirilerine nasıl yansıtılacağı ayrı bir problemdir. Hedef dilde hazif şeklinde mi bırakılacak yoksa hazif cümlesi tespit edilip tercümeyle yansıtılacak mıdır? İşte bu makale, şart cümlelerinde bu üslûbun çevirisi ve Kur'an tercümelerine nasıl yansıtıldığını tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Hazif, meâl, üslûp, hedef dil.

Abstract

The Quran is a text that takes literary artistic styles into account. One of these styles is omission (Hazif) style. Omission (Hazif) style is used in many places in the Quran. There are omissions also in conditional sentences. The determination of these sentences is a commentary study. We can identify them by referring to tafsir books. The commentators have seen pointing out the omitted elements in the sentences of the Qur'an as an indispensable part of the tafsir activity. In the Quran, there are omissions of al-fi'il, al-fa'il, al-maf'ul, al-mudhaf and al-

mubtada'. There are various reasons for the inclusion of these omission. The fact that some of the omission (hazif) occur at the end of the Quran is due to the observance of the intercession. One of the features of the omission (hazif) style in the Qur'an is the omission of one of the conditional or answer sentences. The translation of these omitted conditional sentences is as important as the appreciation and determination of these omissions. How to reflect the omission style on the Quran translations is a problem. Will it be left in the target language in the form of omission or will the sentence be determined and reflected on the translation? This article will try to determine the translation of this style and how it is reflected on the translations of the Quran

Keywords: Quran, hazif (omission), translation (meaning), style, target language.

Giriş

Şart kelimesi sözlükte; alâmet, işaret, gerekli kılmak ve mecbur etmek gibi anlamlara gelir. (Cevherî, 1987: III/1136; Isfahânî, 1991: 350; İbn Manzûr, ts.: VII/329) Nahiv ilminin istilahlarından biri olan şart kavramını Müberred (ö. 286/900) "Bir şeyin gerçekleşmesinin kendi dışındaki bir başka şeyin gerçekleşmesine bağlı olmasıdır" (Müberred, ts.: II/46) şeklinde tarif ederken, Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413) "Şart bir şeyin başka bir şeye bağlanmasıdır, yani birincisi var olduğu zaman ikincisi de var olur" (Cürcânî, 1983: 25) şeklinde daha geniş kapsamlı bir tarif yapar.

Bir şart cümlesinin üç temel unsuru bulunur. 1. Şart cümlesi: Bu, ikinci durumun gerçekleşmesi kendisine bağlanan koşul kısmıdır. 2. Cevap cümlesi: Bununla öne sürülen koşulun gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak sonuç kastedilir. 3. Şart edatı: Şart cümlesiyle cevap cümlesini koşullu olarak birbirine bağlayan edattır. " *إِنْ تَتَكَلَّمْ أَتَكَلَّمْ* - Konuşursan ben de konuşurum." örneğinde " *إِنْ* " şart edatıdır ve cümleye "eğer" manası katar. " *تَتَكَلَّمْ* /konuşursan" meczûm muzari fiili, şart cümlesidir. " *أَتَكَلَّمْ* /konuşurum" meczûm muzari fiili ise şartın cevabıdır. Görüldüğü üzere bu cümleyi kuran kişi, kendi konuşmasını, muhatabının konuşmasına bağlamış ve kendisini bununla ilzam etmiştir. İkinci du-

rumun gerçekleşmesi, ancak birinci durumun gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır.

Arapça'da şart edatları cezm edici olanlar ve cezm edici olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılır: *إن، ما، من، متى، أين، أينما، مهما، أي، أيما، حيثما، كيف، كيفما، إنما*. İkinci fiili muzariyi cezm eden edatlardır. Bir de cezm edici olmayan edatlar vardır ki şunlardır: *لوما، لولا، أما، إذا، لو*. Bu edatlardan *أي، أين، متى، أينما* gibi bazıları şart edatı olmanın yanında istifham edatı olarak da görev görürler.

Hazif ise sözlükte; koparmak, (Halil b. Ahmed, 2003: III/201) düşürmek (Cevherî, 1987: IV/1341) anlamlarına gelir. Kur'an'ın bir üslup biçimi olarak ele alınan hazif kavramı ıstılahta "söz veya cümleyi oluşturan unsurlardan bir kısmının veya tamamının, onun hafzedildiğine dair bir karine ve işaretin var olması şartıyla düşürülmesi/zikredilmemesi" (Zerkeşi, 1984: III/ 102) şeklinde tarif edilir. Cümlede düşürülen bu unsura mahzûf denir. Hazif Kur'an'da oldukça geniş kullanıma sahip bir üsluptur. Müfessirler yeri geldikçe Kur'an cümlelerindeki mahzûf unsurlara işaret etmeyi tefsir faaliyetinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmüşlerdir. (Pak, 2020: 229) Kur'an'da fiil, fail, mef'ul, muzaf ve mübtedanın hazifleri söz konusudur. Bu haziflerin bir kısmı ayet sonlarında vuku bulur ki bu, fâsılaya uyum gözetilmesi sebebiyledir.

Kur'an'da fiil, fail, meful vb. tek bir öge hafzedildiği gibi şart cümlelerinin iki ana ögesinden biri olan şart veya cevap cümlecisi de hafzedilir. Hazifli şart cümlelerinin çevirisi de en az bu haziflerin takdir ve tespit edilmesi kadar önemlidir. Acaba hazifler meâlde bu üslup dikkate alınarak hazif şeklinde mi bırakılmış, yoksa hazifler takdir edilerek mi tercüme edilmiştir. Bu hazifler tespit ve takdir edilirken tefsirlerden ne ölçüde yararlanılmıştır. Hedef dildeki okuyucular açısından hangisi daha faydalı olduğu meselesinin açıklığa kavuşturulması da ayrı bir öneme haizdir. Bu açılardan konuya bakıldığında haziflerin meâllere nasıl yansıtıldığı konusunun araştırılmasının önemli olduğu görülmektedir. Konunun çok geniş olması nedeniyle makalede sadece şart cümlelerindeki hazifler ele alınacak ve seçilen meâller üzerinden incelemeye tabi tutulacaktır.

Şart cümleleriyle ilgili Nurettin Turgay tarafından Kur'an Tefsirinde Şart Edatlarının Rolü, (DEÜ, İzmir 1991) adlı yüksek lisans tezi dışında Türkçede

Kur'an merkezli bilimsel bir araştırma yapılmamıştır.¹ Arap dünyasında ise Abdulazîz Salim Ali Mu'idî tarafından "eş-Şart fi'l-Kur'an", (Kahire Üniversitesi, Kahire 1976), Muhammed Ebu'l-Îz Abduh tarafından Esâlibu's-şart fi'l-'arabiyye: kadâyâhâ ve mefhûmâtihâ; dirâseten tatbikiyyeten, (Aynşems Üniversitesi, Kahire, 2015) adlı iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Hazif üslûbu konusunda ise Halil İbrahim Kaçar "Edebî Yönden Hazif Üslûbu", (Marmara Üniversitesi, 2002) ve Kutbettin Ekinci, "Kur'an'da Hazif", (Ankara Üniversitesi, 2013) adlı iki doktora tezi hazırlamışlardır. Bu iki çalışmada şart cümlelerindeki haziflere yer verilmiştir. Ayrıca Kaçar tarafından, "Hazif Üslûbu Açısından Meâllerin Değerlendirilmesi" adlı bir tebliğ² ve "Türkçe Meâllerin Eksilteli Kullanımlar (Hazif Üslûbu Açısından) Değerlendirilmesi"³ adlı bir makale kaleme alınmışsa da incelendiğinde bu iki çalışmanın aynı olduğu görülecektir. Bu tebliğ 2003 yılında sunulduktan sonra 2006 yılında makale olarak yayınlanmıştır. Daha sonra 2007 yılında sempozyum tebliğleri yayınlanınca istenmeden tekrara düşüldüğü görülmektedir. Bu iki çalışmada şart cümlelerindeki hazifler örnek olarak incelenmemiştir. Özellikle yeni yapılan Kur'an tercüme ve meâllerinde bu konuda eskiye göre nasıl bir farklılık olduğu da ortaya çıkmış olacaktır.

Konunun araştırılmasında Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Diyanet, Kur'an Yolu, Süleyman Ateş, Muhammed Esed, Hamdi Döndüren, Salih Akdemir, Murat Sülün, Mustafa İslamoğlu meâlleri örnek olarak seçilmiştir. Meâllerden yapılan alıntılarda mütercimim yazım ve imla şekline dokunulmamıştır.

Bu kısa girişten sonra makale iki ana başlık altında işlenecektir. Birinci başlıkta şart cümlelerinde cevabın hazfinin meâllere yansıtılması ele alındıktan sonra, şart cümlesinin meâllere yansıtılması konu edilecektir.

¹ İsam tez kataloğunda yapılan taramada Mehmet Hadin Tutkal tarafından "Kur'an'da Şart ve Cevap Cümleleri" ve Yakup Deniz tarafından "Arap Dilinde Şart ve Kur'an'da Kullanımı" adlı iki doktora tezinin devam ettiği tespit edilmiştir.

² Kur'an Meâlleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler-, I, 265-284. 2003 yılında İzmir'de düzenlenen bu sempozyumun bildirimleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından (Ankara, 2007) basılmıştır.

³ M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30 (2006/1), 169-189.

1. Hazfedilmiş Cevap Cümlesinin Meâllere Yansıtılması

Kur'an'da şart cümlelerinin cevabı bazen mahzûf bırakılmıştır. Belâgat ilminde bunun amacı, okuyucunun düşünce ve muhayyile gücünü diri tutmak ve okuyucunun zihninde farklı anlamların oluşmasına zemin hazırlamak, muhataba sayısız ihtimalleri zihninden geçirme ve okuyucunun zihnini diri tutma imkanını vermektedir. Bu sebeple ibarenin sadece nahiv boyutunu ortaya koyan ve ayetteki hazfi takdir etmekle yetinen yorumlar, hazif üslubunun ibareye kattığı edebi açılımları yansıtmamaktadır. (Kaçar, 2002: 284) Mütercim veya müfessir bu anlamı takdir ederek bunu sınırlamaktadır. Kur'an'da yer alan hazifli cümleleri hedef dile tercüme ederken olduğu gibi mi yoksa mahzûfu takdir ederek mi çevrilmelidir, sorunuyla karşılaşmaktayız. Hedef dile aktarırken okuyucuyu dikkate alan yorum merkezli çeviri metodu mu dikkate alınmalı, yoksa edebi bir üslup özelliği olarak yer alan hazif üslûbu hedef dilde dikkate alınmalı mıdır? Kur'an çevirilerine baktığımızda farklı anlayış ve uygulamalarla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Hatta mütercim kendi yaptığı çeviri metni çerçevesinde bile farklı uygulamalar sergilediği gözlemlenmektedir. Meâllere bakıldığında bazılarında haziflerin takdir edildiği bazılarında ise takdir edilmediği, Kur'an'ın hazif üslubunun korunduğu hatta aynı meâlde bile bu ikilemin varlığı açıkça görülmektedir.

Kur'an'da aynı sûrede geçen üç benzer ayetin ikisinde cevabın hazfedildiği birinde ise hazfedilmediği şu ayeti örnek olarak vermemiz konunun nasıl ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. "Allah'ın size lütfu ve rahmeti ulaşmasaydı ve Allah tövbeleri devamlı kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı **haliniz nice olurdu?** **وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ** (en-Nûr, 24/10. Kur'an Yolu) ayetinde mütercim tarafından hazfin takdir edildiği görülmektedir. Taberî, "olaya vakıf olan kimsenin bu ayette kastedilen anlamı bilmesiyle yetinilmiş ve cevap hazfedilmiştir", kaydını düştükten sonra mahzûf cevabın şu şekilde olduğunu takdir eder. "Ey insanlar Allah'ın size olan merhameti, yarattıklarına olan lütfu keremi, tevbeleri kabul etmesi, onlar hakkındaki tedbir ve siyasetinde hikmet sahibi olmasaydı suçlarınızı cezalandırmada acele eder, günahkarları rezil etmekte acele davranırdı. Aksine günahlarınızı örttü ve rezil olmanızı geciktirdi, umulur ki nimetlerine şükreder ve yasaklarını çiğnemekten vazgeçersiniz." (Taberî, 2001: XVII/188-189) Bu sûrede Hz. Aişe'ye atılan iftira (ifk) hadisesinden bahsedilmektedir. Ayet-

lerin indiği dönemde olayın iç yüzünü bilen ve nüzul dönemine vakıf olan kimseler kendileri için ne gibi tehdit ve sonucun olacağını gayet iyi biliyorlardı.

Bu bağlamda meâllere bakıldığında bazılarında cevap takdir edilirken, bazılarında hazif üslûbunun korunduğu görülmektedir. Hazif üslûbunun hedef dilde korunması okuyucuyu zihinsel bir düşünme faaliyetine sevk etmektedir.

“Ya olmasa idi üzerinizde Allah’ın fadl-ü rahmeti!... Ve hakikat Allah’ın hakîm bir tevvab olması!” (Elmalılı Hamdi Yazır)

“Ya Allah’ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı! (Ya) Allah hikmet ve adaletle hükmeden bir tevbe kabul edicisi olmasaydı!” (Muhammed Esed)

“Ya üzerinizde Allah’ın fazl-u rahmeti olmasaydı, ya hakikat Allah tevbeleri kabul eden yegâne hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı (**haliniz neye varırdı**)?” (Hasan Basri Çantay)

“Ya Allâh’ın size lutfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah, tevbeleri çok kabul eden ve hikmet sâhibi olmasaydı (**ne yapardınız**)?” (Süleyman Ateş)

Allah’ın lütuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı **neylerdiniz!** Ve hiç kuşku yok Allah Tevvâb’dır, Hakîm’dır. (Yaşar Nuri Öztürk)

“Allah’ın size lütufu ve merhameti olmasaydı ve Allah tövbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı, **hâliniz nice olurdu?**” (Diyabet Meâli)

Diğer taraftan aynı sûrenin 24. ayetinde şart cümlesinin cevabı hazfedilmiştir. “وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَقَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ” “Eğer dünyada ve ahirette Allah’ın lütufu ve rahmeti hep sizinle olmasaydı, **içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap dokunurdu.**” Ancak daha sonra yine bu sûrenin 20. ayetinde cevap hazfedilmiştir. Şöyle ki; “وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ” “Ya Allah’ın size lütufu ve rahmeti ulaşmasaydı, ya Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı!” (Kur’an Yolu) Mütercim bu ayette 10. ayetteki gibi mahzûf cevabı (haliniz nice olurdu!) şeklinde takdir etmemiş, ünlem işaretiyle sonucu okurun tahayyülüne bırakmıştır. Bu örnekte

görüldüğü üzere aynı tercüme metninde iki farklı uygulamanın olduğu açık bir şekilde gözükmektedir.

“Ya olmasa idi üzerinizde Allah’ın fadl-ü rahmeti ve hakıkati Allah’ın, bir raufu rahîm olması” (Elmalılı Hamdi Yazır)

“Ya Allah'ın fazlı ve rahmeti üzerinizde olmasaydı; (ya) Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek şefkat sahibi olmasaydı! (Muhammed Esed)

“Ya Allah'ın lütfu ve rahmeti üzerinizde olmasaydı! Allah Raûf'tur, Rahîm'dir.” (Yaşar Nuri Öztürk)

“Ya üzerinizde Allah’ın fazl-u rahmeti olmasaydı, ya hakıykat Allah çok esirgeyici, çok merhametli olmasaydı (**haaliniz neye varırdı**)?” (Hasan Basri Çantay)

“Eğer size Allah'ın lutfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (**bu iftirânızdan dolayı büyük bir azâba uğradınız**)! (Süleyman Ateş)

“Allah'ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı, **hâliniz nice olurdu?**” (Diyanet)

Her iki ayetin çevirisinde Elmalılı ve Esed hazif üslûbuna dikkat ederken, Çantay, Ateş ve Diyanet meâli hazfi takdir etmişlerdir. Yaşar Nuri Öztürk ise birinci ayette hazfi takdir ederken ikinci de hazif üslûbuna dikkat etmiştir. Bu ayette hazfi dikkate alan ve bunu ünlem işaretiyle gösteren meâller hem bu üslubu dikkate almışlar hem de anlamı okuyucunun zihni faaliyetine bırakmışlardır. Hazfi belirleyenler ise ayetin anlamını bir tercihle sınırlandırmışlardır.

Bu ayette mahzûf bırakılan kısım bazı meâllerde; “Eğer Allah'ın size fazl-u keremi, rahmeti olmasaydı ve doğrusu Allah çok esirgeyen ve çok merhamet eden bulunmasaydı, (**aranızda büyük fitneler çıkardı/bu yüzden cezanızı çarçabuk verirdi/azabınızı çarçabuk verirdi/acaba haliniz ne olurdu?**) şeklinde takdir edilmiştir.

Başka bir örnek; وَلَوْ أَنْ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى (er-Ra'd, 13/31) ayetidir.

“Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşurulduğu bir Kur’an olsaydı (**yine inanmazlardı**).” (Kur’an Yolu) Mütercim tarafından mahzûf cevap “yine inanmazlardı” şeklinde takdir edilmiştir.

Bazı meâllerde: “**İşte o, ancak bu Kitâb-ı Kerîm olurdu**” (H. B. Çantay) şeklinde takdir edilirken bazı meâllerde hazif üslubu korunmuş, herhangi bir takdir yapılmamıştır.

“Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü yahut arzın parçalandığı yahut ölülerin konuşurulduğu bir Kur’ân olsaydı!..” (S. Ateş, mahzûf belirtilmemiş)

“Bir Kur'an, onunla dağlar yürütülse veya onunla arz parçalansa veya onunla ölüler konuşurulsal!..” (Yazır, mahzûf belirtilmemiş)

Zemahşerî bu mahzûf cevap cümlesini iki şekilde takdir etmiştir:

1. “Bir Kur’ân olsaydı...” şart cümlesinin cevabı mahzûftur. Köleni tehdit ederek; لو أنى قمت اليك (Bir kalkarsam ayağa!..) deyip gerisini söylememen gibidir. Anlam şöyledir: Şayet “dağların yürütüldüğü” yani köklerinden sökülüp yerlerinden uzaklaştırıldığı veya “arz’ın” çatırdayıp kıta kıta dağlararak paramparça edildiği ya da ölülerin konuşurulduğu yani senin sözünü iştirip cevap verecek şekilde dile getirildiği bir Kur’ân olsaydı, yine bu Kur’ân olurdu; çünkü Kur’ân, hatırlatmada zirve, uyarma ve korkutmada son noktadır.

2. Mananın şöyle olduğu da söylenmiştir: Şayet dağların yürütülmesi yerkürenin paramparça edilmesi, ölülerin diriltiip konuşurulmasının kendisiyle gerçekleştiği bir Kur’ân olsa yine ona iman etmeyecek ve uyarılarına kulak asmayacaklardı. (Zemahşerî, 1998: III/352; Derviş, 1992: V/123.)

Bazen ayetin indiği ortamı ve sebebini bilmek mahzûfları doğru olarak takdir etmek için gereklidir. Bu ayetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili olarak şu rivayet nakledilmektedir. Ebû Cehil b. Hişâm Kur’an ile alay etmek maksadıyla Rasulullah’tan şu istekte bulunmuştur: “Allah’ın Davud’a verdiği mucize gibi sen de bizim için Mekke’den şu dağları Kur’ân vasıtasıyla yürüterek uzaklaştır da bize yer açılsın ve orada bağlar, bahçeler, çiftlikler edinelim. İddia ettiğin gibi gerçekten peygambersen, Allah katında Davut’tan daha değersiz değilsindir. Yine, rüzgâr Süleyman’ın emrine verildiği gibi sen de onu bizim emrimize ver ki, binelim; ticaret yapmak üzere aynı gün Şam’a gidip geri dö-

nelim. Bunca uzun mesafeyi kat etmek bize çok zor geliyor veya onunla atalarımızdan ölüp gitmiş iki-üç kişiyi dirilt.” (Taberî, 2001: XIII/534-535; Zemahşerî, 1998: III/352) Ayetin sebab-i nüzulüne uygun olarak “yine de iman etmezlerdi” takdiri daha uygun düşmektedir. Yine Kur'an'da geçen *وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ* (el-En'âm, 6/111) “Biz onlara melekler göndermiş olsaydık ve ölüler kendileriyle konuşmuş olsaydı ve (hakikati kanıtlayabilecek) her şeyi karşılarında çıkarıp önlerinde bir araya toplamış olsaydık (bile), Allah dilemediği sürece yine inanmazlardı. Ama onların çoğu (bundan) tamamen habersizdir” ayeti de “yine de inanmazlardı” şeklindeki mana takdirinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Bu ayetin çevirisinde Kur'an Yolu meâlî sebab-i nüzul riva-yetine bağlı kalarak hazfi tespit etmiş, Çantay ise ikinci takdiri tercih etmiştir. Yazır ve Ateş ise hazfi takdir etmeyerek anlamın tespitini okuyucuya bırakmıştır.

Sözlü bir hitap olarak inen Kur'an bazen soru, istek ve olaylara bir cevap olarak indiği için hazif üslubundan ne kastedildiği muhataplar tarafından kolayca anlaşılıyordu. Çünkü onların bunu ne amaçla istedikleri belliydi. Bu ayetten de anlaşıldığı kadarıyla Peygamber onların isteklerinin tamamını karşılarsa da yine de ona inanmayacaklardı.

Bir diğer ayette hazfedilen cevap cümlesinin takdirini ve meâllere nasıl yansıtıldığını daha yakından inceleyelim. *وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ (فافعل) وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ* (el-En'âm, 6/35) Parantez içerisindeki ifade ayette yer almayan mahzûf kısmın takdiridir.

Zemahşerî *فَإِنِ اسْتَطَعْتَ* şart cümlesinin cevabının hazfedildiğini, mahzûf cevabın da *فافعل* emir kipi olduğunu ifade eder. Ayetin tercümesi şu şekilde ifade edilebilir. “Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yerin dibine ineceğin bir tünel veya gökyüzüne çıkacağın bir merdiven aramaya ve onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa **(hiç durma yap)**.” Derviş, *فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ* cümlesindeki fe harfinin atıf için olduğunu belirtmiş ve cevabın *فافعل* şeklinde olduğunu takdir etmiştir. (Derviş, 1992: III/102)

“Eğer onların omuz dönmeleri, sana pek ağır geliyorsa haydi kendi kendine yerin dibine inecek bir baca veya göklere çıkacak bir merdiven arayıp da

onlara bam başka bir âyet getirmeğe gücün yettiği takdirde hiç durma, Allah dilemiş olsa idi elbette onları hidayet üzere toplardı o halde sakın cahillerden olma.” (Elmalılı Hamdi Yazır)

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, **yap!** Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma. (Diyamet)

“Eğer hakikati inkâr edenlerin sana sırtlarını dönmeleri seni sıkıntıya sokuyorsa ve o nedenle onlara (daha ikna edici) bir mesaj getirmek için yerin dibine inebilecek yahut merdivenle göğe yükselebilecek durumda isen, (**durma yap;**) ama (unutma ki) eğer Allah dileseydi onların tümünü (Kendi) rehberliği altında toplardı. O halde, sakın (Allah’ın yollarını) görmezden gelmeye çalışma.” (Muhammed Esed)

Üç meâl Zemahşeri’nin hazif olarak bırakılan cümleye takdir ettiği manayı takdir ederek çeviriyi, “hiç durma”, “durma, yap”, “(durma yap)” şeklinde yapmışlardır.

Aşağıda zikredilen meâllerde ise ayet şöyle çevrilmiştir:

“Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır gelmiş olub da kendilerine **bir âyet (bir mu’cize) getirmen için** yerde bir baca veya gökte bir merdiven araman (gibi ham ve îcabsız tekliflere) uymak istersen (şunu bil ki) eğer Allah dileseydi onların hepsini muhakkak hidayet üzerinde toplardı. O halde sakın bilmeyenlerden olma.” (Hasan Basri Çantay) Çantay, **فَقَاتِلْهُمْ بآيَةٍ** cümlesini bir önceki cümleye atfederek çevirmemiştir.

Aşağıdaki üç meâlde ise **فَقَاتِلْهُمْ بآيَةٍ** cümlesi cevap cümlesi şeklinde çevrilmiştir.

“Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe (çıkabileceğin) bir merdiven ara ki **onlara bir mu’cize getiresin!** Allâh, dileseydi, elbette onları hidâyet üzerinde toplardı, o halde câhillerden olma! (Süleyman Ateş)

“Eğer yüz çevirip gitmeleri sana ağır geldiyse, haydi gücün yetiyorsa, yerin içinde bir delik yahut gökte bir merdiven ara da **onlara bir mucize getir.**

Allah dileseydi onları doğru ve güzelde birleştirdi. Artık cahillerden olma. (Yaşar Nuri Öztürk)

"Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp ine-
bileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, **onlara bir
mûcize getiresin!** Allah dileseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp
birleştirdi. O halde sakın cahillerden olma!" (Kur'an Yolu)

Yazır, Esed ve Diyanet bu ayeti Zemahşerî ve Derviş'in açıklamaları doğ-
rultusunda manayı takdir ederek isabetli bir çeviri yapmıştır.

Kur'an'da geçen şu ayette cevabın hazfedildiği iddia edilmişse de tefsir-
lere bakıldığında hazfin söz konusu olmadığı görülecektir. **وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ**
"Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilesi-
niz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular.
Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir." (el-'Ankebût, 29/18)

Bu ayette şart cümlesinin cevabının **فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ** cümlesi olduğunu
ifade eden Derviş cevabın mahzûf olduğunu iddia edenlerin görüşlerinin za-
yır olduğunu belirtmiştir. (Derviş, 1992: VII/415) Zemahşerî ayeti, Beni yalan-
larsanız, yalanlamanızla bana zarar veremezsiniz. Benden önceki elçileri de
ümmepleri yalanlamıştı. Onlar elçiye değil kendilerine zarar verdiler, şeklinde
yorumlarken Derviş'in takdir ettiği manayı takdir etmiş ancak burada şartın
cevabının mahzûf olduğu şeklinde bir bilgi vermemiştir.⁴

"Eğer siz yalanlarsanız bilin ki, sizden önce geçen birtakım ümmetler de
yalanlamışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir."
(Diyanet)

"Eğer siz (beni) tekzîb ederseniz sizden evvelki ümmetler de (peygam-
berlerini) tekzîb etmişizdir. Peygamberin üzerine (düşen vazife) ise apaçık
tebliğden başkası değildir". (Hasan Basri Çantay)

"Eğer yalanlarsanız, bilin ki sizden önceki ümmetler de yalanlamıştı.
Oysa elçiye düşen, apaçık tebliğden başka bir şey değildir!" (Hamdi Döndü-
ren)

⁴ Zemahşerî'nin ifadesi şöyledir: " **وَإِنْ تَكْذِبُونَنِي فَلَا تَضُرُونَنِي بِتَكْذِيبِكُمْ، فَإِنَّ الرِّسَالَ قَبْلِي قَدْ كَذَّبْتَهُمْ أُمَّمَهُمْ، وَمَا ضَرَوْهُمْ** " **وَإِنَّمَا ضَرُّوا أَنْفُسَهُمْ**
Bk., Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 542.

"Ve Eğer (beni) yalanlarsanız (bilin ki, başka) toplumlar da sizden önce (Allah'ın peygamberlerini) yalanladılar: Bir elçiye düşen, sadece (kendisine emanet edilen) mesajı dosdoğru bir şekilde iletmektir." (Muhammed Esed)

"Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Elçiye düşen, yalnız açıkça duyurmaktır." (Süleyman Ateş)

"Eğer yalanlarsanız bilin ki, sizden önceki ümmetler de yalanlamıştı. Resule de düşen, açık bir tebliğden başka şey değildir." (Yaşar Nuri Öztürk)

"Ve eğer tekziyb ederseniz sizden evvel birtakım ümmetler de tekziyb etmişlerdi, Resulün vazifesi ise açık bir tebliğden ibarettir." (Elmalılı Hamdi Yazır)

Meâllerde de görüldüğü üzere burada şart cümlesinin mahzûf olduğuna dair bir mana takdirinde bulunulmamıştır. Zaten senden önceki ümmetler peygamberlerini yalanlamışlardı ifadesinden hiçbir peygamberin bu durumdan zarar görmediği, dolayısıyla Rasulullah'ın da bir zarar görmeyeceği manası çıkar.

Bir başka hazif örneği de şu ayette görülmektedir. قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ دُكْرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ "Onlar da dediler ki: "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz." (Yâsîn, 36/19)

Bu ayette şart cümlesinin cevabı mahzûftur. Sibeveyhî'ye göre şart edatının başında soru işareti varsa, cevap mahzûf olur. Takdir istifhama cevap olur. Bu sebeple Sibeveyhî'ye göre hazfin takdiri تطيرون şeklindedir. (Derviş, 1992: VIII, 184) Zemahşerî, istifham hemzesi ve şart edatının bir araya geldiğini mananın şu şekilde olduğunu ifade eder. "Size öğüt verilse uğursuzluğa uğradığınızı mı söyleyeceksiniz". Diğer bir görüşe göre istifham hemzesi ve nasb eden اُنْ şeklinde okunmasıyla mana şu şekilde olur: "Size öğüt verildi diye uğursuzluğa uğradığınızı mı söylüyorsunuz?" İstifham edatı olmaksızın ihbâri cümle anlamında اُنْ ve اِنْ şeklinde de okunmuştur. Mana şu şekildedir. "Size öğüt verildi diye uğursuzluğa uğradığınızı söylediniz." (Zemahşerî, 1998: 5, 170-171) Ebussuûd'a göre burada şart cümlesinin cevabı mahzûftur. Bir önceki ayette onların "bize uğursuzluk getirdiniz bundan vazgeçmezseniz sizi taşlarız" şeklindeki tehditleri bu mahzûfa delalet etmektedir. Takdir şöyle

olur: Uyarıldınız diye mi, bize uğursuzluk ithamında bulunuyor, bizi taşlamak ve azapla tehdit ediyorsunuz?" (Ebussuûd, ts.: IV, 498)

"Elçiler de "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (**uğursuzluğa uğruyorsunuz?**). Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz" dediler. (Diyanet)

"Elçiler dediler: "Uğursuzluğunuz sizin kendinizdendir. Size öğüt verilmesi mi **uğursuzluktur?** Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz!" (Açıklama: 19. âyete göre elçiler kent halkına, kendilerinin sadece duyuru görevi yaptıklarını, uğursuzluklarının, kendi olumsuz, ahlâk dışı davranışlarından kaynaklandığını söylemişlerdi.) (Hamdi Döndüren)

"(Elçiler) şöyle cevap verdiler: "Kaderiniz, iyi de kötü de olsa, sizinle birlikte (olacak)tır! (Hakikati) can kulağıyla dinlemeniz isteniyorsa (**bu sizce kötü bir şey mi?**) Hayır, fakat siz kendinize yazık etmiş bir toplumsunuz!" (Muhammed Esed)

"(Elçiler) Dediler ki: "Uğursuzluğunuz sizin kendinizdedir. Size öğüt verildiği için mi (**uğursuzluğa uğruyorsunuz?**) Hayır siz aşırı giden bir kavimsiniz." (Süleyman Ateş)

"Dediler: "Uğursuzluk kuşunuz sizinle beraberdir. Size öğüt verildi diye mi **bütün bunlar?** Hayır, siz savurganlığa, aşırılığa sapmış bir topluluksunuz." (Yaşar Nuri Öztürk)

"Dediler: sizin şum kuşunuz beraberinizde, ya... nasihat edilerseniz öyle mi? Doğrusu siz israfı âdet etmiş bir kavmsınız." (Elmalılı Hamdi Yazır)

"(Onlar da): «Sizin uğursuzluğunuz, dediler, kendi berâberinizdedir. Size nasihat edilirse mi? Hayır, siz haddi aşılıb taşanlar güruhusunuz». (Hasan Basri Çantay)

Bu ayetin meâlinde son iki meâl hazifi dikkate alarak tercüme etmişler, diğerleri cevap cümlesi takdir etmişlerdir.

Cevap cümlesinin hazfine ilginç bir örnek şu ayette görülmektedir. "Şunu da söyle: "Allah sizin için bir kötülük dilese Allah'a karşı sizi kim koruyabilecektir? Veya hakkınızda bir rahmet murad etse (Kim engelleyecektir?) **قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكَ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً** (Ahzâb, 33/17) Bu ayette **أَوْ**

tından sonra şart cümlesine atf yapılmış, ancak cevap mahzûf bırakılmıştır. Bu mahzûf kısım Kur'an Yolu meâlinde mütercim tarafından takdir edilmiştir.

“De ki: "Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese, buna engel olacak kimdir?" Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar.” (Diyanet)

“De ki: «Size bir fenalık dilerse Allah'dan sizi koruyacak, yahud size bir rahmet dilerse (Ona mâni' olacak) kimdir?» Onlar kendileri için Allah'dan başka hiçbir yâr ve hiçbir yardımcı bulamazlar.” (Hasan Basri Çantay)

“De ki: “Allah size bir kötülük istese, O'na karşı sizi kim koruyabilir? Ya da size bir nimet tattırmak dilese, buna kim engel olabilir? Onlar kendilerine, Allah'tan başka ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulamazlar.” (Hamdi Döndüren)

“De ki: "Allah size bir zarar vermek istese, sizi O'ndan kim koruyabilir? Yahut rahmetini bağışlamak istese (kim mani olabilir?)" Allah'tan başka bir yardımcı ve koruyucu bulamayacaklar (ını bilmezler mi?)” (Muhammed Esed)

“De ki: "Allâh size kötülük istese veya size rahmet dilese, sizi O'ndan kim korur? (Allâh'ın azâbından sizi kim kurtarır, O'nun rahmetine kim engel olur?) Kendilerine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulurlar." (Süleyman Ateş)

“De ki: "Allah size bir kötülük murat eder yahut bir rahmet dilerse, Allah'la aranızda kim girebilir?" Onlar kendileri için, Allah'tan başka ne bir dost bulabilirler ne de bir yardımcı.” (Yaşar Nuri Öztürk)

Her iki şart cümlesini birleştirerek tek bir cümlede Elmalılı Hamdi Yazır şöyle çevirmiştir: “De ki kimin haddine ki sizi Allahtan saklasın, şâyet size felaket murad eder yahud size bir rahmet murad ederse?” (el-Ahzâb, 33/17)

Benzer bir üslup da şu ayette göze çarpmaktadır: *قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا* “Onlara şöyle de: “Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yap-

maya kimin gücü yeter?" (el-Fetih, 48/11) Bu ayetin cevabı bir önceki cümle olarak kabul edilerek tercüme yapılmıştır.

Ayette men edatı soru işareti olup nefy (olumsuzluk) manasınadır. Şart cümlesinin cevabının hazf edildiğine karinedir. Yani Allah size bir zarar veya fayda vermek istese kimse engel olamaz, demektir. (Derviş, 1992: IX, 237)

Ayet farklı meâllerde şu şekilde çevrilmiştir:

"De ki şimdi hakkınızda Allah'tan kim bir şeye mâlik olabilir eğer size bir zarar irâde buyurur yâhud bir menfeat irâde buyurursa? Doğrusu Allah ne yapıyordunuza habir bulunuyor." (Elmalılı Hamdi Yazır)

"De ki: "Allah, sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, O'na karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Diyanet)

"Sen de ki: «Allah size bir zarar diler, yahud size bir fâide dilerse Allah (ın meşiyetinden ve kazaasından) herhangi bir şeyle sizi kim men'edebilir? Hayır, Allah yapmakda olduğunuz her şeyden hakkıyla haberdârdır." (Hasan Basri Çantay)

"De ki: "Allah size bir zarar vermek veya yarar sağlamak isterse, kim Allah'ın istediği bir şeyi geri çevirebilir? Hayır, (kimse çeviremez) ama Allah yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır!" (Muhammed Esed)

"De ki: "Allah size bir zarar vermek istemiş yahut size bir yarar vermek istemiş olsa Allah'ın, sizin için dilediğine kim engel olabilir? Hayır, Allah yaptıklarınızı haber almaktadır." (Süleyman Ateş)

"De ki: "Allah size bir zarar dilerse yahut bir yarar murat ederse, O'nun sizin için dilediğine kim engel olabilir?" Doğrusu şu ki, Allah, sizin yaptıklarınızdan haberdardır." (Yaşar Nuri Öztürk)

Bu konuyla alakalı olarak bir diğer örnek şu ayet verilebilir: "Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülererek neredeyse kendini helâk edeceksin!" فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنَّ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا (el-Kehf, 17/6) (Kur'an Yolu)

Derviş bu ayette şart cümlesinin cevabının mahzûf olduğunu ve takdirin *فلا تحزن ولا تذهب نفسك عليهم حسرات* "Üzülme, onlar için kendini helak etme" şeklinde olduğunu söylemiştir. (Derviş, 1992: V/532) Ancak tefsirlerde cevabın mahzûf olduğuna dair bilgi yoktur. Zemahşeri, *لأن لم يؤمنوا* şeklinde okuyuşla mananın şu şekilde olduğuna dikkat çeker. (Zemahşeri, 1998: III/566) "Bu kitaba inanmayacaklar diye arkalarından üzülererek neredeyse kendini helak edeceksin" Burada şart manasından ziyade "inanmadıkları için", "inanmayacakları için" veya "inanmayacaklar diye" şeklinde çevrilmesi daha uygun gibi gözükmektedir.

Kur'an'da şart cümlelerinde cevabın hafzedildiği bir üslup özelliği de *وَلَوْ* diye başlayan ayetlerdir. Kur'an'da birkaç yerde geçen bu ifade genelde inanmayanların ahirette diriltilip hesaba çekildiklerinde Allah'ın huzurunda bekleme durumunu betimler. Burada bu manzara uzun uzun anlatılma yerine hafzedilerek okuyucuda merak uyandırılmakta ve bu kötü durumu hafızasında canlandırması istenmektedir. (Suyûti, 1996: II/818) "Rablerinin huzuruna getirilirken sen onları bir görsen!" *وَلَوْ تَرَىٰ إِذُ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ* (el-En'âm, 6/30) ayeti bu manzarayı okuyucunun zihninde canlandırmasını istemektedir.

"Melekler kâfirlerin suratlarına ve arkalarına vura vura "hadi tadın bakalım yangın azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin!" *وَلَوْ تَرَىٰ إِذُ يَتُوقَىٰ الدِّينَ* *كَفَرُوا الْمَلِكَةَ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَنْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ* (el-Enfâl, 8/50)⁵ Bu üslupta zikredilen şart cümlelerinin cevabı mahzûftur. Meâlde de bunlar ünlem işaretiyle hazif olarak bırakılmışlardır. Bu hazif üslûbundan maksat okuyucunun bu sahneleri zihninde canlandırmasıdır.

Şu ayette de şart cümlesinin cevabı mahzûftur. *وَلَوْ يَرَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ* *أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ* (el-Bakara, 2/165) Yani ortak koşmaları sebebiyle büyük bir zulüm irtikâp etmiş olan bu kimseler, "keşke" azap ve sevapla ilgili her şeye ilişkin "bütün kudretin", o 'ortak'lara değil de "Allah'a ait olduğunu ve" Kıyamet günü azabı ayan beyan gördükleri vakit "Allah'ın" zalimlere edeceği "azabın çok sert ve şedit olduğunu bilselerdi", nedamet ve üzüntülerinin yanı sıra zulüm ve sapıklıklarının farkına varmakla ilgili öyle halleri olurdu ki, anlatılamaz yani... *ولو تری* [görseydin] şeklinde de okunmuştur ki,

⁵ Diğer ayetler için bk. el-En'âm, 6/27, 92; es-Secde, 32/12, es-Sebe, 34/31, 51.

buna göre Peygamber'e ya da her bir muhataba hitap edilmiş olur. Yani "Sen bunu görseydin muazzam bir şey görmüş olurdun!" demektir. (Zemahşerî, 1998: I/354)

2. Hazfedilmiş Şart Cümlesinin Meâle Yansıtılması

Kur'an'da örnekleri çok fazla olmasa da bazen de şart cümlesinin hazfedildiği görülmektedir. Kur'an'da bunun örnekleri çok fazla olmasa da vardır. Bu konuyla alakalı birkaç örnek vererek meâllere nasıl yansıtıldığına bakmak istiyoruz. Birinci örnek şu ayettir.

يُحِبُّكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (إِنْ تَتَّبِعُونَ) (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي) "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." (Âl-i İmran, 3/31) (Kur'an Yolu)

"Bana tabi olun" cümlesi hazfedilen şart cümlesinin cevabıdır ve takdiri şöyledir: إِنْ تَتَّبِعُونِي بِحَبِيبِكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ "Bana tabi olursanız Allah sizi sever ve günahlarınızı bağışlar." Kur'an Yolu meâlinde mütercim mahzûf şartı "ki" edatıyla karşılamıştır.

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Diyanet)

"(Habîbim) de ki: «Eğer Allahı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı örtün. Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir». (Hasan Basri Çantay)

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir." (Hamdi Döndüren)

"De ki (ey Peygamber): "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin; zira Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır." (Muhammed Esed)

"De ki: "Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Allâh bağışlayandır, esirgeyendir." (Süleyman Ateş)

“De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok affedici, çok merhametlidir." (Yaşar Nuri Öztürk)

“De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtün, Allah gafurdur, rahîmdir. (Elmalılı Hamdi Yazır)

“ياَ عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ” Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin.” (el-‘Ankebût, 29/56) Şart mahzûftur, takdiri şöyledir: “Eğer bulunduğunuz yerde ibadet etme imkânınız yoksa...”. Zemahşerî de bu yönde görüş belirtmiş ve takdiri şöyle belirlemiştir: Şayet “فَاعْبُدُونِ” ifadesinde fâ kullanılmasının ve mef’ûlün öne alınmasının anlamı nedir?” dersin şöyle derim: Fâ mahzûf bir şartın cevabıdır; zira mana şöyledir: Benim arzım gerçekten geniştir; bir yerde bana ihlasla kulluk edemiyorsanız, o halde bunu başka bir yerde yapın. Sonra şart hazf edilip, onun yerine mef’ûl takdim edilmiştir; mef’ûlün öne alınması ayrıca ihtisâs [kulluğun sadece Allah’a yapılması] ve ihlâs (kulluğun katışıksız olması) manası ifade eder.⁶ Ebussuûd bu konuda Zemahşerî’nin görüşünü paylaşmıştır.⁷

Mekke müşrikleri müminlere baskı yapmakta ısrar edince, müminlere özgürlük içinde dinlerinin gereğini yerine getirebilecekleri bir yere (Medine’ye) hicret etmeleri öğütleniyor. (Mukâtil b. Süleyman, 2002: III/338.) Kur’an Yolu meâlinde bu ayetin dipnotunda bu hazife işaret eden şu bilgi verilmiştir: “Bu ifadeler ilk müslümanların bir baskı ortamı içinde bulduklarına işaret eder. Âyet müminlere bu şartlar karşısında hicret yolunu göstermektedir.”

el-Ankebût 29/56 bağlamında meâllerin bazılarında hazif üslûbuna uyulmuş, bazılarında ise yukarıda ifade ettiğimiz takdiri zikretmişlerdir.

6 فإن قلت ما معنى الفاء في { فَاعْبُدُونِ } وتقديم المفعول؟ قلت الفاء جواب شرط محذوف لأنَّ المعنى إنَّ أرضي واسعة فإن لم تخلصوا العبادة لي في أرض فاخلصوها لي في غيرها، ثم حذف الشرط وعوض من حذفه تقديم المفعول، مع إفادة تقديمه معنى الاختصاص والإخلاص Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/558.

7 والفاء جواب شرط محذوف إذ المعنى إنَّ أرضي واسعة إن لم تُخلصوا العبادة لي في أرض فاخلصوها لي في غيرها ثم حذفت الشرط وعوض عنه تقديم المفعول مع إفادة تقديمه معنى الاختصاص والإخلاص Bkz. Ebussuûd, *İrşâdu ‘akli’s-selîm*, IV/344.

“Ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki benim arzım (yeryüzü) geniştir. O hâlde, ancak bana kulluk edin.” (Diyanet)

“Ey îman eden kullarım, şübhesiz ki benim arzım geniştir. O halde ancak bana ibâdet edin.” (Hasan Basri Çantay)

“Ey iman eden kullarım! Şüphesiz benim arzım geniştir. Öyleyse (nerede güvenlik içinde olursanız orada) yalnız bana kulluk edin!” (Hamdi Döndüren)

“Ey imana ermiş olan kullarım! Benim arzım alabildiğine geniştir; o halde bana, yalnız bana kulluk edin!” (Muhammed Esed)

“Ey inanan kullarım, benim arzım geniştir, bana kulluk edin.” (Süleyman Ateş)

“Ey benim iman eden kullarım! Hiç kuşkusuz, benim yerkürem geniştir. O halde, yalnız bana kulluk/ibadet edin.” (Yaşar Nuri Öztürk)

“Ey benim iman eden kullarım! Haberiniz olsun benim arzım geniştir, o halde bana ibadet edin o halde bana” (Elmalılı Hamdi Yazır)

Sonuç

Kur'an'ın en önemli özelliklerinden birisi de üslubudur. Arapların konuştuğu dilin özelliklerini yansıtan Kur'an seçtiği lafızlar ve bu lafızları cümlede kullanma biçimi açısından mu'ciz bir kitaptır. Bu sebeple onun benzeri getirilememiştir, kıyamete kadar da getirilemeyecektir. Kur'an'ın kullandığı üsluplardan birisi de hazif üslubudur. Kur'an'da fiil, fail, mef'ul, muzaf ve mübtedanın hazifleri söz konusudur. Bu haziflerin bir kısmının ayet sonlarında vuku bulması fasılaya uyumun gözetilmesi sebebiyledir. Haziflerin bir başka amacı da okuyucunun tefekkür etmesini sağlamak ve hayal dünyasını geliştirmektir.

Makalede ele aldığımız sorun bu hazif üslubunun meâllere nasıl yansıtılacağıdır. Kaynak dilde kullanılan bu üslubun hedef dile olduğu gibi bırakılarak yansıtılması mı gerekir? Yoksa hazfedilen kısmın manasının takdir edilerek tercümeyle yansıtılması mı gerekir? Meâllere bakıldığında her iki uygulamanın da var olduğu görülmektedir. Ancak bu araştırma sonucunda vardığımız sonuç hedef dilde böyle bir üslup özelliği varsa bu haziflerin olduğu

gibi bırakılması belâgat ilmi açısından önem arz etmektedir. Ancak tercümede okuyucunun metni anlaması daha önemli olduğu için bu haziflerin takdir edilerek meâle yansıtılması düşüncesinin daha isabetli olacağı kanaatinde olduğumuzu belirtebiliriz.

Kaynakça

- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud el-Bağdadî. (ts.), Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-'azîm ve seb'î'l-mesânî, Tarihu't-turasi'l-'arabî, Beyrut.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. (1987), es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-Arabiyye, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlm ve'l-Melâyîn, Beyrut.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed Seyyid el-Şerîf. (1983), et-Ta'rîfât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Dervîş, Muhyiddin. (1992), İ'râbu'l-Kur'an ve beyânühû, Daru İbn Kesir, Beyrut.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsi. (1993), Bahru'l-muhît, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvîd, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- Ebüssuûd, Muhammed el-'Imadî el-Hanefî. (ts.), İrşâdu 'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm, thk. Abdulkadir Ahmed 'Ata, Mektebetü'r-Riyad, Riyad.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. (2003), Kitâbü'l-ayn, thk. Dr. Abdulhamîd Hendâvî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin er-Râğîb. (1991), el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'an, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir. (1984), et-Tahrîr ve't-tenvîr. Daru't-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. (ts.), Lisânu'l-'arab, Dâru Sâdır, Beyrut.

- Kaçar, Halil İbrahim. "Edebi Yönden Hazif Üslubu", MÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- Mu'idi, Abdulaziz Salim Ali. "eş-Şart fi'l-Kur'an", Kahire Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahire 1976.
- Mukatil b. Süleyman. (2002), Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, Müessesetü't-tarihi'l-arabi, Beyrut.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd Ebu'l-Abbâs. (ts.), el-Muktazab, thk. Muhammed Abdulhâlik Azîme, Alemü'l-Kütüb, Beyrut.
- Pak, Zekeriyya. (2020) Tefsir Usûlü, Bilay Yayınları, Ankara.
- Suyûtî, Celaleddin. (1996), el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Daru ibn kesir, Beyrut.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (2001), Cami'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an, Daru hicr, Kahire.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdullah. (ts.), İ'râbu'l-Kur'ân, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Seriyy. (1988), Ma'âni'l-Kur'an ve i'râbuhû, 'Alemu'l-kütüb, Beyrut.
- Zerkeşî, Bedreddin. (1984), el-Burhân fî 'ulûmi'Kur'an, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru't-türas, Kahire.
- Zemahşerî, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer. (1998), el-Keşşâf 'an hakâki ğavâmudî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad.